

www.cpj.org

Reformlardan vazgeçen Türkiye, kanun yoluyla baskı uyguluyor

Rob Mahoney

Bugünün Türkiye’inde muhalif gazetecinin el altında bir avukat bulundurması şart. Basın, çatırdayan bir hukuk sisteminin ve her düzey politikacı ile resmi yetkilinin muhabirler ve muhalif yorumculara karşı silah olarak kullanmanın cazibesine karşı koyamadığı antika, muğlak bir mevzuatın gölgesinde çalışıyor.

Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine başvurusunun teşvik ettiği yasal ve anayasal reformlarla geçen nice yıldan sonra kanunun gazetecilere uzanan pençesini dizginleyecek hamlelerin enerjisi tükenmekte. Ekonomik sorunlar ve doğuya doğru genişlemeye dair endişelerden rahatsız AB, 75 milyon Türkü bünyesine alma fikrinden soğudu. Haziran ayındaki genel seçimlerde kazandığı açık ara seçim zaferiyle moral bulan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise Avrupalılardan hükümetinin insan hakları alanındaki kusurlarına dair nutuk dinleyecek havada değil. AB üyeliği gündemi ve onunla birlikte yasal reformlar da oldukları yerde sayıyorlar.

Ayrıca, Erdoğan yıllık %9 ekonomik büyüme yaşayan bir ülkeyi yönetmekte ve ustaca diplomatik manevralar sayesinde Ankara, 2011’de yaşanan Arap ayaklanmalarından karlı çıkarak bölgedeki siyasi nüfuzunu artırdı. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’nin insan hakları ve basın özgürlüğü sicilini sorgulamakta çekimser gözüküyor. Washington, Bir NATO üyesi ve bölgedeki kritik bir ABD müttefiki olarak Türkiye’yi İran, Irak, Suriye gibi komşularına kıyasla ilerici ve laik bir demokrasi, ifade özgürlüğü alanında bir model olarak tanımlamaktan memnun.

Ancak gazeteciler, özellikle de Kürt ve solcu gazeteciler için ifade özgürlüğü, politik ve ekonomik gelişmelerle aynı düzeyde ilerleme göstermedi. “Türkiye eskisine göre daha açık ama basın özgürlüğü alanında daha çok sorunumuz var.” Bu ifade NTV çalışanı ve Vatan gazetesi köşe yazarı Ruşen Çakır’a ait. “Durum gerçekten çok çelişkili. Batılılar Türkiye’de neler olduğunu anlayamıyorlar. Bir taraftan Türkiye Orta Doğu için bir model; diğer taraftan Türkiye’den basın özgürlüğü konusunda kötü haberler geliyor” dedi ve ekledi: “Türkiye’yi anlamak gerçekten çok zor.” Çakır burada Türk medyasını kutuplaştıran ve araştırmacı gazeteciliği büyük ölçüde baskıya altına alan karmaşık politik, bürokratik ve ticari çıkarların

karşılıklı etkileşimden bahsediyor. Bu rakip güçler rahatça basın aleyhine çalışan çağdışı yasalar ve katı bir yasal sistemce desteklenmektedirler.

Gazeteciler ve basın kurumları muhabirlerin aleyhine açılmış 4.000 ile 5.000 arasında dava olduğunu tahmin ediyorlar. Bu davalar hakaret, davaları etkilemeye teşebbüs ve terörizm propagandası yapmak gibi iddialar içeriyor. Geçmişe bakıldığında bu davaların büyük bölümü mahkumiyetle sonuçlanmıyor ama CPJ'in 2011 boyunca konuştuğu muhabirler ve medya analistlerine göre, sonu gelmeyen dava süreçleri ile hukuki masrafların ciddi ölçüde caydırıcı etkisi var.

Yargılamalar, yetkililerin 2007 yılında "Ergenekon" adıyla tanımladıkları ve ordu tarafından hükümeti devirmek amaçlı oluşturulmuş ulusal bir komplo olduğu iddia ettikleri süreçte birlikte yoğun oranda arttı. Mart 2011'de tanınmış araştırmacı muhabirler Ahmet Şık ve Nedim Şener'in Ergenekon ile ilişkili iddialardan dolayı tutuklanmaları ve Aralık ayında devletin iki düzine gazeteciye daha muğlak propaganda suçlamalarıyla hapse atması gazetecilerin kendilerini iyice tehdit altında hissetmelerine yol açtı.

Yaz aylarında, halen Şener ile birlikte hapiste yargılanmayı bekleyen Şık, CPJ'in sorularını cevapladı ve AKP'ye yakın Gülen Cemaati'ne dair, "İmamın Ordusu" adında henüz yayınlanmamış bir kitap yazmakta olduğundan dolayı tutuklandığını söyledi. Erdoğan bu kitabı bir bombaya benzetmişti. Şener ise en çok Ermeni kökenli Türkiye vatandaşı gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesine dair araştırmalarıyla tanınıyor ki, bu cinayetin elebaşları halen yakalanmış değil.

Ergenekon, politik ve ekonomik nüfuzun laiklik ve milliyetçiliğe sadakatle bağlı ordudan kökenleri İslam'a dayanan, 2002 seçimleriyle iktidara gelmiş muhafazakar bir hareket olan AKP'ye kaydığı bir zeminde ortaya çıktı. Yargı sistemi AKP ve Kemalistlerle eski düzenin "derin devlet" olarak bilinen ulusalcıları için bir savaş alanına dönüştü ve gazeteciler de bu süreçte yara aldılar. Bunlara bir de yetkilileri kızdırarak medya haricindeki devasa ticari çıkarlarını tehlikeye atmak istemeyen büyük sermayenin medya sahipliğini ekleyince, her politik görüşten gazeteci kendini savunmasız hissetmekte. Ortaya çıkan sonuç: pek çok durumda yargılanmaktan veya işlerini kaybetmekten korkan gazeteciler ve yorumcuların kronik olarak otosansür uygulamaları.

Wikileaks'in ilk Türkiye ortağı bağımsız gazete Taraf'ın yayın koordinatörü Markar Esenyan "her çeşit otoriterizme karşıyız" şeklinde konuştu. "Bu yüzden gazeteye karşı açılmış 250 dava var. Hükümet ve ordu bize karşılar." Genelde medya ortamında aykırı bir noktada duran Taraf, bu konuda herkesten farklı değil. İstanbul'daki neredeyse tüm haber merkezinde her ay mahkemelere gidip gelen gazeteciler mevcut. Savcıların da suçlamada bulunmak için seçim yapabilecekleri geniş bir kanun koleksiyonları var.

İnsan Hakları Gündemi Derneği başkanı ve avukat Orhan Kemal Cengiz: "İfade özgürlüğünü doğrudan veya dolaylı olarak kısıtlayan en az 40 kanun maddesi sayabilirim ve bazıları korkunç şekillerde kullanılıyor." Bu yasalarda reforma gidilmesi ve bazılarının iptali konusunda Brüksel'in AKP hükümetine uyguladığı politik baskıda gözlemlendiği azalmayı üzüntüyle karşılıyor. "Avrupa Komisyonu düzenli olarak Türkiye'yi eleştiren raporlar

yayınladı ve daha ileri reformlar için bir yol haritası çizdi. Ne yazık ki, son birkaç yıldır bu AB momentumunu kaybetmekteyiz. Bu Türkiye için büyük bir kayıp. İki taraf da yorgun. [Üyelik müzakerelerinde] pek çok başlık tıkandı. 2002 ve 2005 arasında, hatta 2006'da dahi bu hükümetle fantastik ilerlemeler kaydedtik çünkü AB baskı uyguluyordu ancak şu anda o baskıyı görmüyoruz.”

2004 yılında Türk basın Kanununda yapılan değişikliklerle ordunun sivil hayata etkisi ile Kürtlerin güneydoğu Türkiye'deki bağımsızlık mücadelesi konularını basında işlemeye dair kısıtlamalar hafifledi; en azından Kürt olmayan gazeteciler için. Ancak bu kazanımlar AKP ve müttefiklerine dair haber yapan gazetecilere uygulanan yeni baskıların belirmesiyle ortadan kalktı. Bağımsız haber portalı Bianet'in yöneticisi Nadire Mater, hükümetin Ergenekon öncesi ve sonrasında bağımsız medyaya tavrını anlatmak için “Basın özgürlüğü iklimi İstanbul'un havası gibi, durmadan değişiyor” dedi ve ekledi: “Bir gün Kürt açılımı oluyor, ertesi gün davalar başlıyor.”

Ergenekon'un ardından 2009 yılında bir diğer hükümet karşıtı plan olarak Balyoz soruşturması başladı ve her iki süreci işleyen muhabirler bir dizi yargılamayla karşı karşıya kaldılar. Suçlamalar Türk Ceza Kanunu'nun 288. (yargıyı etkilemeye çalışmak) ve 285. (soruşturmanın gizliliğini ihlal) gibi maddeleri aracılığıyla yapıldı. Polis ve adliye haberleriyle ilgilenen muhabirler eğer bu maddelere harfiyen uysalar, işlerini kaybederler.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin Medya ve İletişim Sistemleri bölümünden Doçent Doktor Aslı Tunç, “288. Maddede 'etkilemek' nedir, tanımlanmamış; bu da yargıların serbestçe yoruml yapabilmesine olanak sağlıyor” dedi ve şöyle devam etti: “Çeşitli ceza kanunları sayesinde ülke muhalif habercilik ve araştırmacı gazetecilik bakımından bir mayın tarlası gibi.”

İftira, hakaret ve özel hayatın gizliliği üzerine mevcut muğlak yasalar da bu kanuni mayınlara dahil. Hedefte olanlar sadece gazeteciler de değil. Tunç: “2002'de seçildiğinden bu yana Tayyip Erdoğan ceza kanununun şeref ve iftirayla ilgili 8. ve 125. maddelerini stand up komedyenleri, politik rakipler, siyasi karikatüristler ve hatta üniversite öğrencilerinden kurulu bir tiyatro grubuna karşı kullandı” dedi.

En göz korkutan kanunlardan biri de uzun yıllar önce başlamış olan Kürt isyanına karşı 1991'de çıkarılmış olan Terörle Mücadele Kanunu (3713). Bu kanunun medyaya karşı sıklıkla kullanılan 6. ve 7. Maddeleri, misal, terörist organizasyonların açıklamalarını yayınlamayı yasaklıyor ve bu organizasyonların “propagandasını yapmaya” bir ila beş yıl arasında hapis cezası öngörüyor. Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2010 yılında bu hükümlerin ifade özgürlüğünü kısıtladığı ve Türkiye'nin imzalamış olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesine aykırı olduğu kararına vardı.

Ancak Ankara'nın geçmişi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni yok saydığı örneklerle dolu. Bu duruma Avrupa Konseyi'nin İnsan Haklarından sorumlu komiseri Thomas Hammarberg'in Temmuz 2011 tarihli bir raporunda dikkat çekildi. Önceden tabu olarak kabul

edilen bazı konulara dair ilerlemeleri memnuniyetle karşıladığını ifade etmesine karşın, Hammarberg şu satırları kaleme aldı: “On yıldan uzun bir süredir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bu alanda Türkiye aleyhine verdiği çok sayıda karara zemin oluşturan koşullarla Türk yetkililer bugüne dek etkili bir şekilde ilgilenmediler ve [bunlar] halen Türkiye’deki ifade özgürlüğüne karşı devamlı ve ciddi bir tehdit oluşturuyorlar. Yakın zamanda gazetecilerin dalgalar halinde tutuklanmaları bu riskin geçekliğine özellikle dikkat çekti.”

Terörle Mücadele Kanunu önceden beri devamlı olarak Kürt yayınlarını temelli veya geçici olarak kapatmak ve Kürt gazetecilerini hapsedmek için kullanıldı. En belirgin örneklerden biri Türkiye’nin tek Kürtçe gazetesi Azadiya Welat’ın 2010 yılında propaganda yapmayı da içeren suçlardan 166 yıl hapse çarptırılan genel yayın yönetmeni Vedat Kurşun. Kürt gazeteciler, özellikle de güneydoğuda faaliyet gösterenleri, direniş ve sıradan Kürtlerin yaşadıkları zorluklar üzerine muhalif gazetecilik yapmanın ciddi şekilde sürekli yargılanma endişesine yol açtığından ve ulaşmak istediklerinde Türk sivil ve askeri yetkilileri tarafından yok sayılmaktan şikayetçiler. Doçent Doktor Tunç “‘Propaganda’ nedir, net şekilde tanımlanmış değil” dedi. “Kanun Kürt yanlısı medya organlarına ve Kürt meselesini inceleyen gazetecilere karşı rastgele uygulanıyor.”

Ahmet Şık’ın dostu ve iş arkadaşı olan Türk gazeteci ve televizyoncu Ertuğrul Mavioğlu da bu ikinci grupta yer alanlardan. CPJ’e konuştuğu sırada Mavioğlu 2010 yılında PKK Lideri Murat Karayılan ile yaptığı bir röportajdan dolayı propaganda suçlamasıyla yedi yıla kadar hapis cezasıyla yargılanıyordu. Mavioğlu başka davalarda da yargılanıyor. Yasal yaptırımlara dair “Haber yazarken başıma bir iş gelebileceğini ciddi olarak düşünüyorum” diye konuştu. Aralık ayında en az 29 gazeteci devletin PKK ile bağlantılı olduğunu iddia ettiği bir Kürt organizasyonunun “propagandasını yaptıklarına” dair muğlak suçlamalarla gözaltına alındığında da Türk basın çevrelerinde benzeri bir korku daha geniş ve derin şekilde yayıldı. Uluslararası bazda tepkiler verilmesine karşın devlet henüz bu geniş çaplı baskıyı destekleyecek delilleri sunmuş değil.

Yazılı ve görüntülü basın bu kısıtlayıcı rejimin tek kurbanları değil. Savcılar son yıllarda interneti de hedef alıyorlar; Youtube, Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’e saygısızlığı yasaklayan bir kanunu ihlal etmekten 2007’den 2010’a dek engellenmişti. 2007’deki bu engelleme, devlete göre çocuk pornosu ve diğer suç faaliyetlerini engellemek amaçlı olan, 5651 numaralı kanuna göre getirilmişti. Ancak pek çok akademisyen ve gazeteci kanunu internet üzerinden ifade özgürlüğüne karşı en büyük tehdit olarak görüyor.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı için sansüre dair bir raporun yazarı Yaman Akdeniz, “Tedbirler binlerce internet sitesine erişimin engellenmesi için geniş çaplı kullanılıyor” dedi ve şöyle devam etti: “Gerçek istatistikler gizli tutuluyor ancak engelliweb.com tahminlerine göre sayı 15.000 civarında. Hatırı sayılır oranda politik içerikli siteler de engelli.” Gazetecilere göre pek çok Kürt sitesi de bunlara dahil.

Yetkililer 2011’de daha da ileri giderek internet servis sağlayıcıları aracılığıyla uygulanacak zorunlu içerik filtrelemesine dair planlarını açıkladılar. Tüketicilerin kişisel bilgisayarlarına dört içerik engelleyici filtre ayarlarından birini yüklemelerini zorunlu kılan plan, ülkenin

gelişmekte olan dijital jenerasyonunu harekete geçirdi. Sosyal medya üzerinden örgütlenen on binlerce protestocu Mayıs ayında İstanbul sokaklarında yürüdüler. Hükümet birkaç geri adım attı; iki içerik ayarlayıcıya razı oldu ve en önemlisi filtreyi tüketicinin tercihine bıraktılar. Gene de servis sağlayıcılar filtreleri uygulamak durumunda ve kriterleri de devlet belirliyor.

“Sisteme dair endişeler sürüyor” uyarısında bulunan Akdeniz, şöyle devam etti: “Tüm internet servis sağlayıcılarının bu [programı] Türkiye’deki kullanıcılarına önermeleri zorunlu ve sistemin bir devlet organınca işletilmesiyle idaresi şüphe ve eleştiri çekecektir. Kısacası, tercihe bağlı olmasına karşın hala endişeliyiz.”

Blogcu Erkan Saka esas endişenin 5651 numaralı kanun olduğunu düşünüyor. “Mevcut yönetmelik üzerine daha çok odaklanmalıyız” diyen Saka “ halen pek çok farklı siteye erişimde sorunlar var. Bu sitelerin engellenme yöntemi problemlidir; bir internet sitesini yasaklamak çok kolay. Bu yöntem filtreler olmasa da sürüyor.” İnsan Hakları Gündemi Derneği’nden Cengiz de aynı görüşte: “Ülkenin herhangi bir yerindeki bir yargıç bir internet sitesinin kapatılması talimatını verebilir.”

Bazı basın özgürlüğü savunucuları Türkiye’nin genç nüfusunu kısıtlayıcı hukuk düzeninde reforma gitme konusunda katalizör olarak görüyor. Nüfusun %45’i 25 yaşın altında. Doçent Doktor Tunç “Dijital okuryazar nesilden hala ümitliyim çünkü sosyal medya kullanımı artıyor” dedi ve devam etti: “Mükemmel bir çözüm olmasa da blog dünyası ümit vadediyor; mesela baskıcı yasaları aşmak ve bağımsız yayıncılık yapmak bakımından. Genç Türk jenerasyon internet üzerinde inanılmaz derecede dinamik ve aktif. Bu sayede insanlar neler olup bittiği konusunda şimdi daha bilgililer.”

Bazı gazeteciler blog yazıyorlar ancak Saka’nın belirttiği üzere Türkiye’de blog yazarlığının gelişmesi yavaş işliyor. Ona göre, gerçek gelişme sosyal medyada (Türkiye, Facebook adlı sosyal ağın kendi kullanıcı rakamlarına göre dünya liderleri arasında yer alıyor). “Pek çok gazeteci henüz yeni medyanın olanaklarından faydalanmıyor ama ben iyimserim; faydalanacaklar. Daha şimdiden bazı haberleri bu şekilde duymaya başladık.”

Bazı muhabirler haber toplama ve bilgi yayma amaçlı Twitter kullanmaya başladıklarını ifade ediyorlar. Pek çoğu bu sene yazdıkları bir haberin önce Twitter’daki “yurttaş gazeteciler” tarafından ortaya çıkarıldığını söylediler. Ülkenin kuzeydoğusundaki Hopa şehrinde Erdoğan karşıtı protestocularla polis arasındaki çatışmada ölen bir adam Twitter sayesinde haber oldu çünkü güvenlik güçleri ana akım medyadan pek çok gazetecinin bölgeye girmesini engellemişti.

Ancak yeni neslin devlet kontrolüne karşı direneceği umudu, adı üstünde, sadece bir umut. “Pek çok insan korkuyor” diyen Akdeniz şöyle devam etti: “bu yüzden insanlar internette kendilerini özgürce ifade edecekler mi, onu göreceğiz.” Gazeteciler şuna inanıyor: bunun gerçekleşmesi için tüm Türk sivil toplumunun, AB ve diğer uluslararası desteklerden de faydalanarak, adalet sisteminin baştan aşağı yenilenmesi için baskı yapması gerek. Ülkenin önde gelen gazetecilerinden Şık ve Şener parmaklıklar arkasında ve düzinelerce diğer gazeteci bu sistem sayesinde yoğun kanuni problemlerle karşı karşıyayken bu görevin aciliyeti bariz.

Robert Mahoney Gazetecileri Koruma Komitesi'nin Başkan Yardımcısıdır. CPJ adına haber yapmak üzere iki kere Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 2011'deki ziyaretinde 20'nin üzerinde medya yöneticisi, gazeteci, akademisyen, avukat ve insan hakları savunucusu ile görüşmeler yaptı.